

DOI: 10.32347/2076-815X.2024.85.593-599

УДК 75.052:24-523.6(512.33):[726:28-523.42(511.22)]

доктор архітектури, професор **Слепцов О.С.**,
slietsov.os@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-5441-5453,
доктор архітектури, професор **Дьомін М.М.**,
deminmaster@gmail.com, ORCID:0000-0002-3144-761X,
кандидат архітектури, доцент **Хараборська Ю.О.**,
kharaborska.iua@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-0308-1753,
Кравчук О.А., kravchuk.oa@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-2369-4899,
Київський національний університет будівництва і архітектури

АРХІТЕКТУРА МЕЧЕТЕЙ: ПОЄДНАННЯ КАНОНІВ І РЕГІОНАЛІЗМУ

Проаналізовано архітектуру мечеті з точки зору поєднання канонічного і регіонального. На відміну від християнського храму незалежно від конфесії, який трактується як дім Бога, мечеть не є домом Бога, а лише місцем групової молитви вірних. Саме тому в мечетях є значно менша кількість обмежень у порівнянні з християнськими храмами, де кожний елемент є носієм певного визначеного сакрального значення. відповідно, на архітектурний образ мечетей значно сильніше впливали місцеві архітектурні і мистецькі традиції.

Ключові слова: мечеті; архітектура; канони; регіоналізм; поєднання.

Постановка проблеми. На тлі скорочення населення в Європі спостерігається збереження тенденції до збільшення населення в країнах, що сповідують іслам. Враховуючи зростання ролі ісламських країн на світовій арені, збільшуються обсяги будівництва в цих країнах, в тому числі реставруються історичні мечеті і активно зводяться нові мечеті.

Вкупі це визначає потребу в глибшому розумінні ісламської архітектури, яка постала на принципово іншому релігійному підґрунті, ніж християнська архітектура.

Попри те, що велика кількість історичних мечетей належить до світової спадщини або до списків місцевої спадщини, досі в Україні і в Польщі спостерігається брак публікацій, присвячених власне ісламській архітектурі. Враховуючи зростання кількості студентів і аспірантів з ісламських країн, які приїждять на навчання, виникла потреба в розумінні особливостей ісламської архітектури, оскільки багато з них займаються дослідженнями саме в цьому напрямку, орієнтуючись на спадщину своїх країн.

Мета статті полягає в наступному: визначити ознаки канону в архітектурі мечетей і прояви регіоналізму, які не суперечать канонам ісламу, а є проявами власне культурних, архітектурних і мистецьких традицій ісламських країн.

Задачі дослідження полягають в наступному:

- проаналізувати, як канони ісламу втілені в архітектурі мечетей;
- визначити ступінь канонічного і регіонального в архітектурі мечетей.

Актуальність теми дослідження зумовлювалась зростанням обсягів ісламського будівництва в світі, а відтак і потребою в розумінні ступені поєднання канонічного і регіонального в архітектурі історичних і сучасних мечетей в різних країнах. Насправді, це питання є дискусійним, оскільки в умовах глобалізму втрачаються власне регіональні риси мечетей. Ці процеси посилюються в тих випадках, коли будівництво ведуть запрошені з-за кордону архітектори і будівельники, що спостерігається, наприклад, в Алжирі. Саме тому автори вирішили підняти питання канону і регіоналізму в архітектурі ісламських сакральних будівель.

Методи дослідження: завдання дослідження зумовили вибір загальнонаукових методів дослідження. Зокрема, використовувались методи релігійного аналізу, історичного аналізу, мистецтвознавчого аналізу, порівняльного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдання дослідження зумовили вибір наукової джерельної бази. Зокрема, були проаналізовані статті в наукометричних базах за такими напрямками:

- архітектура мечетей, її витоки та специфіка [1,2],
- роль природного оточення в сприйнятті стилю архітектури [3],
- реставраційні методики та роль мистецтва в реставраційній діяльності [4,5].

Основна частина.

Варто зазначити, що канони ісламу і їх втілення в мечеті цікавили богословів, мандрівників і істориків починаючи з раннього періоду виникнення ісламу. Серед таких дослідників варто назвати аль Бухарі, Ібн Абдель-Хакама, Абд-Ар-Рахмана (IX ст.), Аль Хакама, Ібн-аль-Аріфа (XIII ст.), ібн Дукмака (XV ст.), аль-Макрізі, ібн-Тагрібіді (XV ст.), ас-Суйуті (поч. XVI ст.), Ібн Хішама, Ібн Абдаль-Хакама, аль-Балазурі (IX ст.), Абд Ар-Рахмана (IX ст.), Аль Хакама, Абдаллаха Мухаммада ібн Умар аль-Вахіді (I пол. X ст.), Ібн Джубайра. Їх цікавили питання, пов'язані з витоками канонів ісламу, з прообразом – молитовним двором Пророка Мухаммада, з етимологією священних термінів «міхраб» і «мінарет», з аналізом розпланувань і образу ранніх мечетей так званого «арабського типу».

Серед термінів, які стосуються опису мечетей, є такі, які мають власне сакральне значення, і такі, які є ознакою регіональної архітектури. Отже, серед

термінів, які описують архітектуру мечеті, є дві основні групи – канонічні назви і регіональні назви.

Насамперед проаналізуємо перелік канонічних термінів. Першим канонічним терміном є власне термін «мечеть», який в перекладі з арабської буквально означає «уклінке місце для здійснення молитовного обряду», тобто, підкреслюємо, мечеті ніколи не надавалося значення «дому Бога», а відтак спочатку це могло бути взагалі будь-яке місце, навіть не огорожене стінами і дахом. Отже, поступове перетворення місця молитви на закритий простір в будівлі було зумовлене не канонічними вимогами, а потребою в комфорті віруючих. Водночас, при такій трансформації відкритого простору в огорожений стінами і дахом зберігалась спадкоємність з прообразом – відкритим двором пророка Мухаммада в Медині. Це перша відмінність мечеті від християнського храму, який вимагає наявності канонічних елементів для здійснення відправи.

Друга група канонічних термінів – це терміни, які визначають різний ієрархічний ранг мечетей, відповідно до їх ролі в суспільстві, в релігії, тощо. Серед всієї сукупності виділяються:

- головна міська мечеть *джаме кабір* (джамі), її наявність була ознакою великого міста, така мечеть була найбільшою і найрозкішнішою;
- квартальна мечеть *масджид* для щоденної п'ятиразової молитви;
- спеціальна П'ятнична мечеть *джума*;
- спеціальне відкрите місце для свята курбан-байрам – *мусалла*.

Третя група канонічних термінів – це власне канонічні складові мечеті як закритого приміщення;

- *кібла*, термін, який перекладається з арабської як «те, що знаходиться навпроти», яка виконує роль орієнтиру на Каабу, також повернена до Кааби задня стіна мечеті;

- *міхраб* – ніша в стіні мечеті, яка з початку VIII століття визначає візуальний орієнтир на Мекку, вона влаштовується в середині стіни і тут молиться імам мечеті, який згідно ісламу має стояти попереду вірних під час молитви;

- *мінбар* – кафедра для проповідей імама.

Отже, в групі канонічних сама назва «мечеть», ієрархічні ранги мечетей згідно їх обрядової функції, назви елементів, які мають сакральне для ісламу значення. Як бачимо, набагато менше умовностей щодо дотримання канонів в порівнянні з християнськими храмами. Відповідно, це дозволяло максимально урізноманітнювати загальний вигляд, розпланування і декорування мечетей згідно пануючих традицій різних ісламських країн.

Група регіональних назв складових мечетей саме і містить специфічні національні ознаки кожної країни. Варто зазначити, що чим більш розвинутою була країна на момент розповсюдження в ній ісламу, тим більша кількість регіональних складових в описах елементів архітектури мечетей.

Наприклад, в Персії (Ірані) ісламські традиції були перенесені на територію розвинутої цивілізації, Персидського царства з потужним розвитком релігії зороастризму, з великим досвідом масштабного будівництва і в цілому з культурою набагато вищого рівня розвитку, ніж іслам на його ранньому етапі.

Відповідно, цілком зрозуміло, що під впливом доісламської культурної спадщини Персії зазнав трансформації арабський колонний тип мечеті. До структурних елементів додалися чисто регіональні.

Першим таким терміном є *айван* (ейван), який являє собою склепінчасту залу, закриту стінами з трьох сторін і відкриту з четвертої, він відомий ще в парфянській і сасанідській архітектурі, де айвани виконували роль урочистих тронних залів, наприклад, в парфянському палаці Кухе-Ходжа (Іран), сасанідському палаці Ктесифон (Ірак). Ці місцеві традиції виявились настільки стійкими до змін, що сформували специфічний *айванний* тип мечеті Персії і підлеглих територій, зокрема, Середньої Азії (Рис.1).

Рис.1. Мечеть Імама (Naghsh-e-jahan masjed-e-shah esfahan) в Ісфахані, Іран.

Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мечеть_Імама#/media/

Другим таким терміном є *анадана*, цей термін означає тронну залу персидських доісламських палаців з багатьма колонами. Доведено її вплив на розпланування мечетей колонного типу на території Персії.

Третій регіональний термін – це *пештак* (пиштак), регіональна назва високого розкішно декорованого порталу у вигляді витягнутого по вертикалі прямокутника з арочним прорізом в персидських і середньоазійських мечетей і медресе.

Від зороастризму походить термін *чартак* (чахартак), це назва споруди храму вогню у вигляді павільйону з чотирма арками, які тримають купол. В трансформованому вигляді такий павільйон з куполом став одним з акцентних елементів мечеті т.зв. “*айванного*” типу.

Так само є і регіоналізм в назвах мечетей Марокко, Алжиру, Тунісу.

Перша назва – це різновид, який називається «магрибський тип» мечеті (Рис.2). В даному випадку можна говорити про регіоналізм, заснований на територіальній приналежності: «Магриб» - це арабське слово, так араби називали завойовані ними землі на захід від Єгипту, це означає «захід». Регіоналізмів в описах елементів мечетей тут менше, оскільки іслам був перенесений на території берберських воїнських племен, і сам магрибський тип мечеті має походження від оборонних укріплень Альмохадів, Альморавідів і Меринідів.

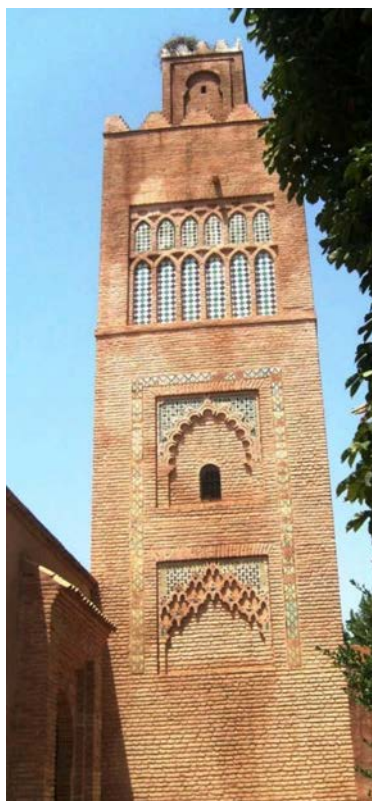

Рис. 2. Мінарет мечеті Ель-Мешуар в Тлемсені, Алжир. Фото К. Резга, 2018.

Висновки. Таким чином, основна відмінність підходів в проектуванні мечетей від християнських храмів полягала в тому, що мечеть трактувалась як місце молитви вірних, а храм – як дім Бога. Відповідно, в будівництві дому

молитви було менше канонічних обмежень, натомість дозволялась більша свобода в архітектурному трактуванні. Саме тому так відрізняються мечеті Персії, Турції, країн Магрибу, пустелі Сахара.

Ще один висновок полягає в тому, що чим більш потужною була доісламська культура, тим більше регіоналізму вносилося в вигляд мечетей, включаючи ширший перелік регіональних термінів.

Список джерел

1. Ivashko Y., Rezga K. Specific features and issues of preserving the historic cities of Algeria – centres of islamic construction. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, № 58/2019, pp.143-147.

2. Ivashko Y., Rezga K. Specific features of the compositional construction of historical mosques of Algeria as the basis for their preservation and restoration in the original form. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, № 61/2020, pp.80 -84.

3. Ivashko Y., Kuzmenko T., Li S., Chang P. The influence of the natural environment on the transformation of architectural style. *Landscape architecture and Art*. Volume 15, Number 15, 2020. P. 101-108. DOI: 10.22616/j.landarchart.2019.15.11

4. Orlenko M., Ivashko Y. The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*. Vol. XXI. 2019. P. 171-190.

5. Sandu I., Deak Gy., Ding Y., Ivashko Y., Sandu A.V., Moncea A., Sandu I.G. Materials for Finishing of Ancient Monuments and Process of Obtaining and Applying. *International Journal of Conservation Science*, Volume 12, Issue 4, 2021, pp. 1249-1258.

D.Sc., Professor **Slieptsov Oleh**, D.Sc., Professor **Dyomin Mykola**, Ph.D., Associate Professor **Haraborska Yulia**, Senior Lecturer **Kravchuk Oksana**, Kyiv National University of Construction and Architecture.

ARCHITECTURE OF MOSQUES: COMBINATION OF CANONS AND REGIONALISM

The article analyzes the architecture of the mosque from the point of view of combining the canonical and actually regional. Unlike a Christian temple regardless of denomination, which is interpreted as the house of God, a mosque is not a house of God, but only a place of group prayer of the faithful. That is why there are significantly fewer restrictions in mosques compared to Christian churches, where each element carries a specific sacred meaning. accordingly, the architectural image

of mosques was much more strongly influenced by local architectural and artistic traditions.

The relevance of the research topic was determined by the growth of the volume of Islamic construction in the world, and therefore the need to understand the degree of combination of canonical and regional in the architecture of historical and modern mosques in different countries. In fact, this question is debatable, because in the conditions of globalism, the proper regional features of mosques are lost. These processes are intensified in those cases when the construction is conducted by architects and builders invited from abroad, which is observed, for example, in Algeria. That is why the authors decided to raise the issue of canon and regionalism in the architecture of Islamic sacred buildings.

Among the terms used to describe mosques are those that have their own sacred meaning and those that are characteristic of regional architecture. So, among the terms that describe the architecture of the mosque, there are two main groups - canonical names and regional names.

Keywords: mosques; architecture; canons; regionalism; a combination.

REFERENCES

1. Ivashko Y., Rezga K. (2019) Specific features and issues of preserving the historic cities of Algeria – centres of islamic construction. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, № 58, pp.143-147. doi:10.17425/WK58ALGERIA {In English}
2. Ivashko Y, Rezga K. (2020). Specific features of the compositional construction of historical mosques of Algeria as the basis for their preservation and restoration in the original form. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, № 61, pp.80 -84. doi: 10.48234/WK61ALGERIA {In English}
3. Ivashko Y., Kuzmenko T., Li S., Chang P. (2010). The influence of the natural environment on the transformation of architectural style. *Landscape architecture and Art*. 15(15), 101-108. DOI: 10.22616/j.landarchart.2019.15.11 {In English}
4. Orlenko M., Ivashko Y. (2019). The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*. XXI, 171-190. DOI:10.26485/AI/2022/24/16 {In English}
5. Sandu I., Deak Gy., Ding Y., Ivashko Y., Sandu A.V., Moncea A., Sandu I.G. (2021). Materials for Finishing of Ancient Monuments and Process of Obtaining and Applying. *International Journal of Conservation Science*, Volume 12, Issue 4, pp. 1249-1258. INT J CONSERV SCI 12, 4, 2021: 1249-1258 {In English}